

Az erkölcsi nevelés kérdéséhez

Régen megállapított elv, hogy az iskolában a nevelésnek az oktatással egybeforrva kell haladnia, mivel mindig annak a célnak kell szemünk előtt lennie, hogy az egész ember művelését kell előkészítenünk, az emberi lélek pedig értelmi, érzelmi s akarati tényezőkből áll. Itt csak arról szólhatunk, hogy e három tényezőből melyikre tegyük a hangsúlyt. Voltak idők, amikor az értelmi nevelésen volt a nyomaték, ma visszatérünk a régi középkor sokat szidott, de soha el nem évülő irányzatához, amely az erkölcsi nevelést állítja a középpontba s annak juttatja a főszerepet.

Mivel pedig az erkölcsi nevelés biztos alapja és első, leg-erősebb eszköze a vallás, természetesen, hogy erkölcsi nevelés csakis vallási alapon képzelhető el. A vallásos érzés kelt fogékonyságot a gyermekek lelkében minden jó és nemes iránt s ez kíséri végig az iskola erkölcsi nevelésének minden fokán.

Meg kell állapítanunk azt is, hogy az erkölcsi nevelés nem külön tantárgy, tehát nem erkölcsi intelmek sűrű ismétléséből, vagy erkölcsi szabályok emlékezetbe véséséből áll. Mégis mivel az erkölcsi nevelés erkölcsi értékek fejlesztése, az egyes tantárgyak tanítása közben azt akarjuk elérni, hogy az ember erkölcsi értékek hordozója és megvalósítója legyen. Tehát helye van még a testnevelési órákon is, mégpedig nemcsak azért, mert a test a lélek temploma, hanem azért is, mert a test a lelkierők kifejezésének eszköze. A test tisztasága, az érzékszervek épsége, a szervezet zavartalan működése növeli a lélek erejét is.

Tisztázzuk már most azt, mi az erkölcs? Ennek lehet tágabb és szűkebb értelmezése. Szűkebb értelemben az az érület és magatartás, melyet az életben embertársainkkal és a világgal szemben tanusítunk.

Az Isten bölcsesége és szeretete az embert értelmé, érzelmei és akarata által kiemelte összes többi teremtményei közül. Értelmét arra használja fel, hogy mindenekelőtt megismerje önmagát és környezetét, azután egyre táguló körben a természetet és a társadalom életét, az ahhoz való kapcsolatait. Az ember a teremtett dolgokon tanulja meg az alkotást, ha jól szemléli őket, ha a Teremtő bölcsességét fedezi föl bennük. Ez az értelem önmagától hozza létre a bölcs Teremtő iránt való szeretetet. Ez a szeretet azonban nem tud tétlenül maradni, cselekedni akar. Így jön létre az az akarat, mely jó-cselekedetre képesít.

Az ember értelmi, érzelmi és akarati életének e szoros, benső kapcsolatából következik, hogy fejlődésükben és az ezt elősegítő nevelésben nem állapítható meg bizonyos sorrend. Akár alkalomszerűen, akár előkészített terv szerint foglalkoz-

tatjuk, tanítjuk a gyermeket, lelkünknek ez a titokzatos háromsága maradjon mindig együtt. A tapasztalat igazolja, hogy legtöbb és legmaradandóbb sikere az olyan iskolai munkának van, amelyben nem tengenek túl egymás rovására sem az okoskodás, sem az érzélgés, sem a mozgó tevékenység, hanem egyik a másikból fakad és sem az egyik, sem a másik soha el nem marad.

Az erkölcsi nevelés céljául természetesen eszményt kell tüznünk a gyermek elé. Ez az eszmény azonban olyan legyen, amely valóban megközelíthető, tehát nem az eszmék magasságában él. S itt bátran kimondhatjuk, hogy nem találunk sehol, még képzeletünk merész alakításaiban sem, vagy az életbölcselek tudományos műveiben sem Krisztusnál tökéletesebb és emberibb eszményt. Tökéletes, mert mindenkit eligazít példájával, szegénnyt és gazdagot, szolgát és urat, tudatlant és tudóst, gyengét és erőt; tökéletes, mert közel áll mindenkéhez, követheti mindenki és eljuthat az Isten akaratával egyező céljához, mert Ő az ut, az igazság, az élet!

Minden erkölcs eredetileg vallási alapon fejlődött ki. Az emberek azért cselekedtek erkölcsösen, mert az erkölcsi törvényt Isten parancsa gyanánt fogták fel. A vallás tehát szilárd alapot ad az erkölcs számára, másrészt lelki erőt a kötelességek teljesítéséhez.

Természetesen az erkölcsnek is megvannak a maga eszméi. Így már Platon négy eszményt jelöl az erkölcs alapjául: a bátorságot, mérsékletet, az igazságosságot és a bölcseséget. Ezeket a kereszténység is elfogadja, de mindezekhez hozzáadja még a három isteni erényt: a hitet, reményt és szeretetet. Ezek azok, melyek az embert magasabbra emelik, s igazi hivatásához, emberméltóságának helyes betöltéséhez segítik.

A gyermek erkölcsi fejlődése természetesen sokkal lassabb ütemű, mint a felnőtté. Általában négy fokot különböztetünk meg a gyermek erkölcsi fejlődésében. Ez a négy fokozat megfelel az egész emberiség erkölcsi fejlődésének is. Az első fok az indifferenc korszak, midőn nincs még tudatos állásfoglalásról szó (kb. a harmadik évig). A második fok körülbelül az iskolábalépésig tart, ez az egoizmus kora. A harmadik a 14—15 éves korig tart s csak az ifjú emelkedik a fejlődés negyedik fokára (14—20 évig).

Mindezzel tisztában kell lennie a nevelőnek, amikor erkölcsi nevelésről szólunk.

Nézzük most ezen fejlődési fokozatokat, megnyilvánulásukat.

Az első fokon nincsen szó még tudatos választásról, döntésről, a cselekvés mérlegeléséről, s így a cselekedetek ösztönszerűek, természetesek, de nem erkölcsiek.

A második az egoizmus kora. A gyermek cselekvéseit az

önzés irányítja, s gondolkozása egocentrikus. Elsősorban ösztönei nyilvánulnak meg. Mozgó, cselekvő lény, s ezekben a mozgásokban nyilatkozik meg természetes önzése. Naiv, kényeszer, szuggesztio, példa hatása alatt cselekszik, s nem belátás alapján. Ebben a korszakban ismeri föl az enyém és tied különbségét. A birtoklás vágya abban mutatkozik, hogy 3—5 éves korában mindenfélét gyűjt. Ezt néha elrejtí. Ebbe az időbe esik az első dacoskorszak. Néha akaratát önféjüleg akarja érvényesíteni. Ez bizonyos örömet szerez neki. Kárörvendő, néha rosszindulatu. Az önző célok elérésére néha oly cselekedetekkel tör, melyek meg nem engedhetők. De azért nem mondhatjuk, hogy a gyermek gonosztevő. Még nincs meg az erkölcsi belátása, addig nem tekinthetjük őt bűnösnek. A gyermek erkölcsi élete nagyon különbözik a felnőttétől, s ezt meg kell érteni a nevelőnek! Ez a korszak a kb. 3—6 évig tart.

A harmadik korszak az iskolábalépéssel kezdődik. Ekkor a gyermek környezete megváltozik. Az iskola igen nagy hatása tényezője a fejlődésnek. A cselekvés már többé nem ösztönös, nem gátlás nélküli reakció, nem a szeszély és kedv dönt abban, mit tegyen, hanem a meggondolás, s különösen a cselekvés következményeinek belátása. A nevelés itt fokozatosan háttérbe szorítja az önző indító okokat, s akkor beáll az erkölcsi belátásnak, az erkölcsi ítéletnek korszaka. Az önző motívumok összeütközésbe kerülnek az erkölcsiekkel, az egoista törekvések az altruisztikus indító okokkal. A környezet tilalmi és parancsai számára megadják a cselekvés normáit. A törvényszerűség lesz lassanként cselekvéseinek szabályozójává, amely az udvariasságban, rendben, játékszabályokban, cselekvéseinek követelményeiben nyilvánul meg. Így a magatartást kísérő érzelmekből lassanként kialakul a gyermek igazságszeretete, s ez szolgál neki vezetőül az eligazodásnál.

Éppen ezért a gyermek hazugságait nem csupán a rigoriga etika szempontjából kell megítélni, hanem a pszichológus szemével nézni, indító okait megismerni, s csak ezek ismerete alapján bánni velük.

(Megszivlelni való, amit K. Reininger ír a hazugságról. Amíg az emberek a hazugságot bizonyos esetekben, bizonyos okokból mint szükségest, többre becsülik az igazságnál, valóban az élettől idegen és teljesen célszerűtlen eljárás volna ezt kíméletlen szigorral ítélni meg. Értelmetlen dolog volna — mondja tovább Reininger — a gyermeket egy hazugságmentes világ számára nevelni, mikor oly világba kell belenőnie, mely a szociális hazugság hiányzását nagy kárnak érezné).

A fejlődés negyedik korszaka a pubertás viharai után áll be. Ekkor jön el az eszménykialakítás ideje, s ekkor tisztázódnak az erkölcsi eszmék, ekkor lesz a heteronom hatás autonóm hatássá, kialakul a lelkiismeret, s beáll az önellenőrzés.

Az erkölcsi fejlődés eredménye a lelkiismeret, amely lényegében tudatossá vált fogékonyság a jó és rossz iránt. Ez a fogékonyság természetesen különböző fokú lehet. Az erkölcsi nevelés egyik legfőbb feladata éppen az, hogy a lelkiismeretnek ezt az érzékenységet kifejlessze s fokozza. Akiben fejlett a lelkiismeret, az nem képes lelkiismerete ellenére cselekedni, azt mindenkor a lelkiismeret vezeti. A lelkiismeret a cselekvés előtt intő és figyelmeztető, a cselekvés után bíráló erkölcsi ítélet. A lelkiismeret fejlődése az értelem fejlődésével kezdődik, s a szellemi fejlődéssel párhuzamosan halad, s mintegy tökéletesedik. A lelkiismeret fölébresztésével a nevelő az erkölcsi nevelést hathatóan előmozdíthatja.

Szólnunk kell itt még korunk egy jellegzetes jelenségéről: a kettős morálról. Ma szinte általános lett az, hogy az emberek kettős erkölcsöt tartanak szemük előtt: egy elméletit s egy gyakorlatit, amelyet követnek. Míg ugyanis az elméletben csaknem mindenki az idealizmus híve, a gyakorlatban azonban utilitarista, tetteit az érdekek irányítják. Másoktól mindig azt várja, hogy önzetlen legyen, s az ideális etika elveinek megfelelően cselekedjék, de önmagára nézve ezt nem tartja kötelezőnek. (Különösen gyakori jelenség ez a politikában és a szerelemben). Csak aki a keresztény erkölcs alapján áll, nem tévelyeg el soha, semmiféle területen a kettős morál ingoványai közé.

Fájdalom, a gyermek elég gyakran tanúja lesz a kettős morál megnyilatkozásának. Tapasztalja ezt úgy a család, mint az iskolában is. Bizony, elég korán rájön arra, milyen különbség van a folyton hangoztatott erkölcsi elvek és a mindennapi életben tapasztalható cselekedetek között. Rájön azután arra is, hogy: ezt így kell mondani, de nem okvetlenül kell így cselekedni is, hanem úgy, ahogy azt az érdek, a helyzet kívánja. Így lassanként ő is kialakít magának ilyen kettős morált, egyet a szülők és nevelői részére, s egyet a maga számára. Megtanulja, hogy a nevelők előtt így kell viselkednie, így kell tennie, de maguk közt, vagy ha ők nem tudnak róla, akkor más a helyzet.

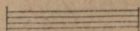
Sajnos, a mai élettechnika nemcsak a kettős morált teremtette meg, hanem kifejlesztette a teljesen amorális embert is. Az ilyen emberek néha kiváló tehetségekkel felruházva, éles pszichológiával belelátanak az emberek lelkébe, s éles elmével tudják megítélni a helyzeteket, de morális gátlásaik nincsenek. Céljaik elérésére minden eszközt jónak találnak, meg is tudják okolni erkölcsi okokkal, miért kell úgy eljárniok, ahogy cselekszenek. De ez a megokolás csak mások számára való, a morál csak a többi embert köti, ők maguk nem tartják magukra nézve kötelezőnek.

A vallás erkölcs tanítja, hazudni nem szabad. Ezzel

szemben az emberek nagy része a gyakorlatban elég gyakran mond hazugságot, sőt némelyek a hazugságot megengedett eszköznek tartják céljaik elérésére. Másoktól mindenki megkívánja, hogy őszinte legyen, csak az igazat mondja, önmagával szemben azonban az ember nem szokott ilyen szigorú lenni.

A mai ember élettechnikájának egyik leggyakrabban alkalmazott eszköze a hazugság. A gyermek is hamar rájön, hogy mások hazudnak, s a saját gyakorlatában is azt tapasztalja, hogy a hazugság gyakran menti meg őt kellemetlen következményektől.

Ilyen körülmények között bizony nagyon nehéz az erkölcsi nevelés, mivel a környezet gyakorlati erkölcsé nem felel meg az igazi erkölcsöknek, s amit az iskola mond, tanít, nevel, annak gyakran éppen az ellenkezőjét mutatja az élet, a szülői ház, a társadalom.

Magyarország területi változásai

A Kárpátok medencéje nem volt teljesen ismeretlen vidék a honfoglaló magyarok számára. Lelkükben ott élt Attila birodalmának képe, amely apáról-fiúra szállott, s lelkesített minden nemzedéket. Közvetlen ismereteket szereztek azután azon — rendszerint szövetségben végzett — hadjáratok alkalmával, melyeket még a Kaukázus-menti hazából 862 és 885-ben intéztek a német-római császár hívására Pannonia területére, majd újabban Arnulf német császár szövetségében közvetlenül a honfoglalás előtt 892 és 894-ben Szvatopluk fiainak morva fejedelemsége ellen a Duna balpartjára (Felső-Magyarország). Itt ismerték meg a Kárpát-medence gazdag földjét s különösen az tetszett meg nekik, hogy e föld rómain ugyanazt a növényvilágot találták, amilyen a Kaukázus északi lejtőjén lévő hazájukban volt.

Tudjuk, hogy Árpád tervszerűen felkészülve indult el 895 őszén a már kiképzett új haza birtokbavételére. Észak felől a Tisza felső folyása vidékére, délkeletről Erdélybe özönlöttek a magyarság törzsei és megszállták a Kárpátok lejtőit, valamint az Alföldet a Duna vonaláig. Három év múlva Szvatopluk utódainak szétesett országát pusztították ismét a német-római császár szövetségében, ekkor szerezték meg a mai Felső-Magyarország nyugati területét. Végül szövetségesük, Arnulf halála évében megszállták Pannoniát is, így 900-ban befejeződött a honfoglalás, birtokbavették Attila teljes örökségét a Kárpát-medencében.